

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

ХОЛОДЕНКО Наталія Володимирівна

УДК 1:159,96 (477)

**ПСИХОАНАЛІТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА
В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

09.00.05 - історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Черкаського державного технологічного університету, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор,
Шпак Володимир Тимофійович
Черкаський державний технологічний університет,
завідувач кафедри філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент,
Немчинов Ігор Геннадійович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
професор кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент,
Поперечна Галина Антонівна,
Тернопільський національний
педагогічний університет імені В. Гнатюка,
доцент кафедри філософії та економічної теорії.

Захист відбудеться 6 грудня 2011 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 4 листопада 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Дослідження психоаналітичної проблематики в українській філософській думці кінця XIX – початку XX століття у зв'язку з тривалим пануванням марксистсько-ленінської ідеології є маловивченими. Вони є важливими для розробки, уточнення психоаналітичної методології для різних галузей сучасної науки: культурології, мистецтвознавства, літературної критики, психології, медицини та інших.

Актуалізація зазначеної проблеми пов'язана також з розвитком вітчизняної філософської думки, визначенням особливостей її розвитку у світовому контексті, напрацюванням власного кола проблем, які мають історичні джерела та специфіку вирішення у вітчизняній філософії.

Філософські ідеї українських мислителів є визначальною детермінантою національного відродження України та національної ідентичності, що набуває особливого значення в умовах входження України до Європейського простору, її розвитку у складних економічних та соціокультурних умовах тривалої кризи сьогодення.

Шлях оновлення історико-філософського українознавства пов'язаний з усвідомленням нових ракурсів дослідження наукових здобутків вітчизняних вчених, що засвідчують поступ української філософської думки. Зокрема, потребують детального розгляду психоаналітичні ідеї кінця XIX – початку XX століття у вітчизняній естетиці та літературознавстві (С. Балеї, В. Підмогильний, І. Франко, А. Халецький, І. Хмелєвський, Я. Ярема та інші), мовознавстві (О. Потебня та його харківська школа) філософії та психології (М. Вульф, Я. Коган, Г. Костельник, Г. Маліс, М. Перлін, Ю. Юринець та інші), медицині (І. Аптер, В. Гаккебуш, А. Гейманович, В. Ліхницький та інші). Українські мислителі не лише доповнили психоаналітичну концепцію власними оригінальними поглядами, а й сформулювали ідеї, що у подальшому були властиві теоріям неофрейдистів (Ж. Лакан, К. Юнг, Е. Фромм та інші).

Специфіка вивчення психоаналітичної проблематики у сучасних дослідженнях полягає в тому, що даний напрямок розвивають представники різних галузей гуманітарного знання (філософи, психологи, лінгвісти, мовознавці та інші). Однак, в історико-філософській науці на сьогодні немає комплексних (регіональних, галузевих, теоретичних, тощо) досліджень психоаналітичної проблематики в Україні на межі XIX – XX століття. Саме тому наше дисертаційне дослідження базується перш за все на маловідомих матеріалах, які вперше вводяться в науковий обіг та концептуально усвідомлені автором, з описом їх оригінальності у світовому контексті того часу. Відсутність фундаментальних досліджень специфіки розвитку психоаналітичної проблематики в Україні на межі XIX – XX століття призводить до утвердження однобічного погляду на вітчизняний історико-філософський процес.

Актуальність зазначеної проблеми також окреслена необхідністю узагальнення здобутків українських мислителів, їх співзвучності світовому науковому розвитку досліджуваного періоду, разом з тим своєрідною

інтерпретацією головних психоаналітичних ідей того часу, з опорою на власну наукову традицію.

Поглиблене розуміння джерел та особливостей вітчизняного психоаналізу дозволить обґрунтувати головні умови реалізації психоаналітичних напрацювань в Україні на сучасному етапі. Це дозволяє розробити моделі впровадження психоаналізу до систем гуманітарного та природничо-наукового знання.

Стан наукової розробки теми. Психоаналітична проблематика кінця XIX – початку XX століття в Україні як об’єкт наукового дослідження визначилась в середині 1990-х років. До цього (приблизно з 1975 року) вивченням асиміляції ідей З. Фрейда у вітчизняній науці на початку XX століття займався лише М. Верніков у контексті пошуку та узагальнення наукової спадщини представника Львівсько-Варшавської школи, автора відомої оригінальної психоаналітичної монографії «З психології творчості Шевченка» – С. Балея, що завершилось першим академічним п’ятитомним перевиданням праць видатного філософа (з 1997 року і до цього часу). У середині 1990-х, розробку цієї проблеми продовжили К. Антонів, Л. Бондаренко, А. Вихрущ, В. Гаврилишин, О. Гевко, О. Гончаренко, І. Дуда, Р. Кучер, Г. Макух, Р. Мацелюх, І. Петренко, В. Ханас, С. Шандрук та інші.

З метою своєрідного відновлення гуманістичної традиції психоаналізу в Україні та повернення забутих імен вітчизняних дослідників початку XX століття до наукового обігу сучасної філософії харківські дослідники (Л. Бондаренко, І. Кутько, П. Петрюк) видали у 1996 році збірку «Історія психоаналізу в Україні». В ній аналізується історія та коло наукових інтересів тогочасних психоаналітичних мислителів, а також їх вплив на українську (частково російську) культуру та науку у 1910-х – 1920-х роках. У своїй праці харківські вчені визначають чотири головних центри розвитку психоаналітичних досліджень: Львів, Київ, Одеса, Харків та підкреслюють, що психоаналіз в Україні виник та розвивався у контексті оригінального опрацювання на «ґрунті української культури».

Видання праці «Історія психоаналізу в Україні» сприяло систематизації та актуалізації подальших досліджень психоаналітичної проблематики на межі XIX – XX століття у працях сучасних вітчизняних науковців, зокрема таких, як: Ф. Бацевич, Ю. Вільчинський, Г. Грабович, І. Данилюк, Н. Зборовська, Л. Левчук, І. Маноха, С. Павличко, О. Піскун, В. Роменець, Б. Херсонський, М. Шевчук та інші, а також опосередковано серед російських істориків психоаналізу, якими є П. Гуревич, О. Еткіндт, В. Лейбін, В. Овчаренко, А. Пружиніна, Б. Пружинін, О. Харітонов та інші.

Аналізуючи специфіку історії психоаналізу в Україні у межах історії української психології, В. Роменець та І. Маноха відзначають, що фрейдизм був високо оцінений вітчизняними мислителями, про що свідчать спроби розвинути деякі з положень З. Фрейда у різних контекстах, зокрема у руслі марксистської філософії. Проте сучасні дослідники відзначають, що у зв’язку з несприятливою культурно-політичною ситуацією вітчизняні прихильники

психоаналізу початку ХХ століття не встигли реалізувати свій науково-творчий потенціал.

Подібну позицію засвідчує і С. Павличко, простежуючи динаміку розвитку психоаналітичних досліджень на початку ХХ століття у різних країнах Європи, приходять до висновку, що розвиток теорії З. Фрейда відбувався майже без участі України, називаючи тогочасну науково-культурну ситуацію «Сто років без Фрейда».

Протилежну точку зору, до якої приєднуємось і ми, висловлює Л. Левчук у праці «Психоаналіз: теорія, історія, мистецька практика». Вивчаючи вплив психоаналізу на розвиток культури та естетики Європи, вона відзначає високий творчий потенціал психоаналітичних досліджень початку ХХ століття в Україні та вважає їх взірцем для сучасних психобіографічних розвідок.

Н. Зборовська, продовжуючи лінію поглядів Л. Бондаренко та Л. Левчук щодо гуманістичної спрямованості вітчизняних психоаналітичних досліджень на початку ХХ століття та розвиваючи їхні ідеї, розглядає індуктивну естетику І. Франка як предтечу нової культурної доби в Україні. Також у своїй праці «Психоаналіз та літературознавство» Н. Зборовська вводить нове поняття щодо психоаналітичних поглядів І. Франка – «дофройдівська психоаналітика». Її вивчення дофройдівських психоаналітичних ідей ми продовжили та доповнили у нашому дисертаційному дослідженні в контексті не лише літературознавчих, а й філософських узагальнень.

І. Данилюк у монографії «Історія психології в Україні: західні регіони (остання чверть ХІХ – перша пол. ХХ століття)» розглядає розвиток психології та, дотично, психоаналітичних ідей у західних регіонах України, цим самим суттєво сприяє формуванню більш цілісного бачення особливостей поширення вітчизняних психоаналітичних ідей вцілому. Це дозволило нам розширити джерельну базу дисертаційного дослідження та критично переглянути маловідомі праці Г. Костельника, як представника оригінальних поглядів психоаналітичного спрямування.

Важливими історіографічними джерелами при аналізі досліджуваної проблеми стали такі маловідомі матеріали початку ХХ століття: періодичне видання «Питання теорії та психології творчості» у 9 томах, які виходили друком у Харкові з 1911 до 1923 р.; С. Балея (Львів 1916); Г. Костельника (Львів 1925); Я. Яреми (Львів 1933); громадсько-політичні та наукові журнали «Червоний шлях» (Харків, випуски за 1923), «Життя й революція» (Київ, випуски за 1926, 1927), «Питання теорії та практики психоаналізу» (Одеса, 1926), «Сучасна психоневрологія» (Київ, 1925, 1926) та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане у відповідності до тематики науково-дослідної програми кафедри філософії Черкаського державного технологічного університету, зокрема планової теми «Сучасні історіософські концепції і проблеми єдності історичного процесу» (державний реєстраційний номер 0106U005383), програма затверджена Вченою радою ЧДТУ від 21 лютого 2006, протокол № 6. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою

Черкаського державного технологічного університету від 17 жовтня 2005, протокол № 3 (уточнена від 15 квітня 2011 протокол № 9).

Метою дослідження є цілісне історико-філософське вивчення специфіки розвитку психоаналітичних досліджень в українській філософській думці.

Відповідно до мети дослідження були поставлені такі **завдання**:

- розкрити основні історичні етапи асиміляції фрейдизму в українську філософську думку;
- визначити методологічні особливості психоаналітичних тенденцій у вітчизняній філософській думці в кінці XIX – на початку XX століття;
- проаналізувати праці українських дослідників, що стали предтечами психоаналітичної теорії в Україні та здобули її подальший розвиток;
- дослідити специфіку психоаналітичних розвідок в Україні на межі XIX – XX століття на основі аналізу маловідомих матеріалів;
- виявити можливі дотичні погляди у З. Фрейда та І. Франка, а також у О. Потебні та Ж. Лакана, К. Юнга;
- розглянути психобіографічні дослідження особистості та творчості Т. Шевченка початку XX століття.

Об'єктом дослідження є психоаналітична проблематика в Україні на межі XIX – XX століття.

Предметом дослідження виступають особливості розвитку психоаналітичної проблематики в українській філософській думці кінця XIX – початку XX століття.

Теоретико-методологічною основою дослідження є низка методів, які взаємно доповнюють одні одних і які корелюють з історико-філософським характером роботи.

Дисертаційне дослідження здійснено на основі методів *феноменологічної дескрипції, герменевтичного, структурно-аналітичного та порівняльно-історичного*.

Метод феноменологічної дескрипції дав можливість описати склад предмету дослідження, виявити його смислове поле. Герменевтичний метод застосований для інтерпретації текстів, виявлення семантичних відношень у межах текстів, що досліджуються. Метод структурного аналізу дозволив встановити структурні відношення всередині окремих творів психоаналітичної спрямованості та психоаналітичної теорії в цілому. Порівняльно-історичний метод використаний для опису генези і типологічних особливостей явищ української психоаналітичної думки початку XX століття.

Наукова новизна роботи представлена у наступних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

- здійснено історико-філософський аналіз специфіки розвитку психоаналітичної проблематики в Україні на межі XIX – XX століття та доведено, що розвиток психоаналізу як методології гуманітарних наук в умовах кризи позитивістської методології на межі XIX – XX

століття одночасно формувався у філософії, медицині, психології, теорії мистецтва, мовознавстві, естетиці;

- проведено порівняння ідей концепцій О.Потебні з деякими психоаналітичними положеннями (Ж. Лакана, З. Фрейда, К. Юнга);
- на основі вивчення малодослідженого матеріалу розроблена класифікація психоаналітичної проблематики не за науковими школами та регіонами, а відповідно до запитів наукового пошуку, що дало можливість встановити наявність кола проблем, які потребували вирішення саме шляхом застосування психоаналітичної методології;

Уточнено:

- зміст системного огляду праць представників усіх наукових регіонів України, що дає можливість повернути вилучені з наукового обігу праці та оцінити їх внесок у розвиток української філософської думки та концептуально осмислити особливості психоаналітичних розвідок у вітчизняній філософській думці на межі ХІХ – ХХ століття;
- результат компаративного аналізу праць І. Франка та З. Фрейда, довів наявність автономних та водночас подібних поглядів на природу художньої творчості, зокрема щодо: подібності природи сонної та поетичної фантазії, несвідомого як джерела натхнення, феномену прекрасного у естетиці, врахування особливостей особистості митця у аналізі художнього твору, впливу мистецтва на суспільство, специфіки сприйняття митцем внутрішнього та зовнішнього світів тощо;
- історіографічний аналіз всіх відомих нині психобіографій Т. Шевченка початку ХХ століття, проведеного вітчизняними дослідниками, дозволив виявити, що архетип матері – України поета складається з неусвідомлюваних етнічних складових та з власних вражень особистого життя митця;

Дістало подальший розвиток:

- комплексний аналіз спадщини предтеч психоаналітичних ідей, перших психоаналітиків та перекладачів робіт З. Фрейда, а також теоретиків, що розвивали власні оригінальні ідеї на ґрунті фрейдизму та неофрейдизму;
- положення про те, що особливістю українського психоаналізу є поєднання філософських, культурологічних, психотерапевтичних аспектів, які об'єднані навколо глибинного пізнання людини, і тим самим сприяли розвитку гуманістичної традиції українського психоаналізу;
- твердження, що більшості психоаналітичних досліджень вітчизняних мислителів початку ХХ століття притаманна філософсько-естетична та гуманістична спрямованість.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів полягає у висвітленні змістовних і функціональних характеристик психоаналітичної проблематики в українській філософській думці на межі ХІХ – ХХ століття.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані в подальших наукових розробках у галузі історії філософії, а також у лекційних курсах з історії української філософії, при читанні курсів з теорії та історії філософії, у спецкурсах з естетики та художньої культури, інших нормативних дисциплін та дисциплін вільного вибору студентів з філософії. Здобуті висновки можна використовувати для розробки та викладання загальних та спеціальних навчальних дисциплін аспірантам, а також у системі підготовки і підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів.

Методологічна спрямованість, основні положення дослідження сприятимуть процесу наукової інтеграції знань з психології, філософії, культурології, активізації зв'язку між теорією та практикою філософії.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом оприлюднення положень і висновків дослідження у наукових виданнях у формі виступів та доповідей на 7 (семи) науково-практичних конференціях: III Науково-практична конференція молодих учених «Методологія сучасних наукових досліджень» (Харків, 2006); Всеукраїнська наукова конференція «Іван Франко та розвиток філософсько-антропологічного і гуманістичного спрямування філософської і культурної думки в Україні (до 150-річчя від дня народження І. Я. Франка)» (Львів, 2006); Міжнародна психоаналітична конференція «Зігмунд Фройд – засновник нової наукової парадигми: психоаналіз в теорії та практиці (до 150-річчя від дня народження Зігмунда Фрейда)» (Москва, 2006); Всеукраїнська науково-теоретична конференція «Сучасний філософсько-гуманітарний дискурс: напрями та перспективи» (Черкаси, 2007); Міжнародна наукова конференції «Традиція і культура. Вічні цінності у сучасній культурі» (Київ, 2007); Міжнародної наукової конференції «Традиція і культура. Прекрасне у духовному потенціалі людства» (Київ, 2008); Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету – 2011» (Київ, 2011).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації відображені у 11 одноосібних публікаціях, з них п'ять – у провідних фахових виданнях, затверджених ВАК України для філософських наук.

Структура дисертаційної роботи зумовлена логікою розкриття теми дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які включають у себе сім параграфів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить – 185 сторінок, з них 164 – основного тексту. Список використаних джерел складає 21 сторінку і включає в себе 230 найменувань, з них 10 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, з'ясовується рівень її наукової розробленості, визначається мета і завдання, характеризуються методи дослідження, формулюється наукова новизна роботи, її теоретичне та практичне значення, наводяться дані про публікації й апробації дослідження.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження психоаналітичної проблематики в Україні на межі XIX – XX століття» визначається історіографія, джерельна база та методологічні основи дослідження.

У параграфі 1.1 «Історіографія та джерельна база дослідження» аналізуються особливості обраного періоду та регіону, а саме уточнюється соціокультурна ситуація в Україні на межі XIX – XX століття. Зазначається, що у цей період Україна була територіально поділена і входила до складу різних держав (Російської імперії, Австро-Угорщини), разом з тим відбувались чисельні переїзди вчених на тривалий час проживання у різні країни світу. Як наслідок: деякі психоаналітичні дослідження українських вчених були видані російською, польською, німецькою, англійською, французькою мовами і до недавнього часу розглядались як наукове надбання інших держав або залишались невідомими взагалі. Саме тому наше дослідження спирається на вивчення *трьох основних* видів джерел: праці класиків фрейдизму та неофрейдизму (А. Адлер, Ж. Лакан, О. Ранк, З. Фройд, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг та інші), роботи сучасних українських вчених, які аналізували специфіку розвитку психоаналітичної проблематики (Ф. Бацевич, Л. Бондаренко, Ю. Вільчинський, М. Верніков, Г. Грабович, І. Данилюк, Н. Зборовська, І. Кутько, Л. Левчук, С. Павличко, П. Петрюк, О. Піскун, І. Фізер, Б. Херсонський та інших), маловідомі видання початку XX століття (С. Балея, Г. Костельника, В. Підмогильного, О. Халецького, Я. Яреми та інших).

Вивчення робіт неофрейдистів дозволило нам прослідкувати специфіку розвитку психоаналітичних ідей в Європі, а також простежити наявність дотичних поглядів у працях послідовників З. Фрейда та українських філософсько-естетичних та філософсько-лінгвістичних дослідженнях. Аналіз праць сучасних українських вчених, присвячених вивченню специфіки асиміляції психоаналітичних ідей в Україні, виявив розбіжності у оцінках теоретичного рівня розвитку психоаналітичних розвідок початку XX століття. У параграфі підкреслено, що деякі дослідники (Л. Бондаренко, М. Верніков, Н. Зборовська, Л. Левчук та інші) високо оцінюють праці вітчизняних прихильників теорії З. Фрейда початку XX століття, вважаючи їх оригінальними, теоретично значущими для філософської думки України.

Поряд з цим І. Маноха, С. Павличко, В. Роменець та інші вважають, що у перших психоаналітичних розвідках, з об'єктивних причин, не реалізований та не розкритий науковий потенціал. У ході вивчення маловідомих джерел, нами було сформульоване власне бачення ступеню розвитку психоаналітичних ідей в Україні на межі XIX – XX століть, що дозволило приєднатись до точки зору Л. Бондаренко, М. Вернікова, Н. Зборовської, Л. Левчук та інших.

Також у результаті дослідження нами була зроблена систематизація та класифікація матеріалів, надрукованих невеликим накладом у маловідомих виданнях та розроблена систематизація праць попередніх дослідників не за науковими школами, а за проблематикою пошуків. Зазначено, що українські психоаналітичні розвідки 1910-х – 1930-х років мали свою оригінальну

специфіку порівняно з європейськими та характеризується тим, що розробки ідей З. Фрейда торкались багатьох галузей тогочасної культури та науки.

У **параграфі 1.2 «Методологічні основи дослідження»** уточнюються основні методи, які використовуються у дисертаційному дослідженні та пояснюється необхідність їх застосування. Зазначається, що складність досліджуваного предмета викликає необхідність використання різних, іноді, альтернативних методів, які доповнюють одні одних.

Загальний огляд психоаналітичної проблематики в українській філософській думці кінця XIX – початку XX ст. дозволяє зробити *метод феноменологічної дескрипції*. Цей метод включає опис того, що дане досліднику, тобто, предметного складу опису, того, яким чином дане включається у породження смислу, а також можливих модифікацій предмета. У дисертації метод феноменологічної дескрипції використовується при первинному описі поглядів українських дослідників кінця XIX – початку XX століть. Цей метод дозволяє виділити і зафіксувати окремі думки, ідеї, концептуальні схеми у їх цілісності і своєрідності.

Феноменологічна дескрипція виявляє лише феноменальний рівень текстів, що вимагає доповнити її *герменевтичним методом*. Цей метод здійснюється у процесі інтерпретації. Інтерпретація – це робота мислення, яка полягає у розшифруванні смислу, прихованого за очевидним смислом, за буквальним значенням. У дисертаційному дослідженні виділяються різні за рівнями об'єкти інтерпретації. На елементарному рівні це окремі терміни, поняття. На вищих рівнях – загальні ідеї, теоретичні положення, цілісні концепції окремих дослідників – С. Балея, Д. Овсянико-Куликовського, О. Потебні, І Франка та інших.

Герменевтичний метод доповнюється застосуванням *структурно-аналітичного методу*. Цей метод спрямований на виявлення структури тексту через виділення його елементів, їх відношень та структурних рівнів. Зіставляючи структурні рівні і підструктури, дослідник одержує можливість встановити головні принципи, які утворюють структуру і домінують у ній. У дисертації структурно-аналітичний метод застосовується як при аналізі психоаналітичного вчення взагалі, так і окремих концепцій українських авторів.

Завдання оцінити роботи цих авторів як явища історії філософської думки і, ширше, історії культури дозволяє виконати *порівняльно-історичний метод*. Зміст даного методу складається з окремих операцій порівняння, які ведуть до історично-генетичного та історично-типологічного пояснення. Головна лінія застосування цього методу – це порівняння творчості українських дослідників з творчістю З. Фрейда та його послідовників. Інша лінія – компаративний аналіз концепцій українських дослідників.

У **другому розділі «Дофрейдівські психоаналітичні ідеї в естетико-лінгвістичних дослідженнях кінця XIX століття»** аналізуються теоретичні передумови поширення ідей З. Фрейда в Україні.

Параграф 2.1 «Проблема несвідомого у філософсько-лінгвістичних дослідженнях О. Потебні» присвячується вивченню філософії мови О. Потебні, досліджуються його дотичні погляди з фрейдизмом та

неофройдизмом, зокрема – теорією З. Фрейда, К. Юнга та лаканівським психоаналізом.

Його ідея про творчу сутність мови (мова є не лише засобом передачі думки, а й виконує функцію її створення) стала основною теорією художньої творчості, яку розвивали його учні А. Горнфельд, Б. Лезін, Д. Овсянико-Куликовський, В. Харцієв та інші.

За радянської доби наукові праці О. Потебні досліджувалися вибірково, з позицій концепції матеріалізму, а його філософські погляди та ідеї нерідко інтерпретувались у відповідності із комуністичною ідеологією. Розвиток сучасної української філософії сприяє цілісному осмисленню філософської концепції О. Потебні та посиленню уваги до психоаналітичних аспектів в його науковій спадщині, які раніше не досліджувалися, що слугує меті виявлення психоаналітичних ідей в українській філософській думці.

Поданий у розділі аналіз наукових праць О. Потебні засвідчує, що увага науковця була зосереджена як на явищах об'єктивної дійсності (мистецтво), так і на внутрішньому житті людини (процеси мислення, мови, перцепції, сфера несвідомого). О. Потебня наголошував на необхідності усвідомлення аналізу людиною внутрішніх неусвідомлюваних мотивацій.

В ході компаративного аналізу поглядів О. Потебні та З. Фрейда нами відзначено, що у працях харківського вченого присутні ідеї, наближені до таких ключових понять психоаналізу як: сублимація, проекція, згущення думки, витіснення, принцип реальності, принцип задоволення та інші. У параграфі ми також звертаємо увагу на те, що О. Потебня (як і З. Фрейд) наголошує на важливості аналізу почуттів як могутнього інструменту розвитку людини.

Відзначено, що О. Потебня у своїх роздумах про підсвідомі глибини етносу та етнічне ядро нації наближається до поняття колективного несвідомого К. Юнга.

Також у параграфі зазначається, що подібно до поглядів Ж. Лакана, який вважає мову провідною категорією психоаналізу, що виявляється в її прикладному і філософському значенні, О. Потебня вважає мову головним об'єктом вивчення внутрішнього світу людини.

У ході компаративного аналізу виявлено наявність автономних дотичних поглядів О. Потебні та Ж. Лакана, які близькі у розумінні наявності сугестивного компоненту мовлення, мови як живого витвору, слова як символу епосу, мови у філософському значенні, проекції мови на інших тощо.

У **параграфі 2.2 «Психоаналітичні ідеї в філософсько-естетичних роздумах І. Франка»** доводиться, що поширення філософських ідей З. Фрейда в Україні у першій половині ХХ століття та впровадження психобіографічного методу аналізу художніх творів є логічним продовженням започаткованої І. Франком індуктивної естетики та філософії мови О. Потебні.

У праці «Із секретів поетичної творчості» (1898) дослідник намагається встановити критерії літературної критики та формулює основні положення індуктивної естетики. Він скеровує українську науку до розгортання нового ефективного методу аналізу художніх творів. Інтегруючи найсучасніші відкриття в галузі психології творчості, фізіології вищої нервової діяльності,

мистецтвознавстві, філософській антропології І. Франко розробляє принципи реалізму в естетиці та пропонує переглянути традиційні погляди на природу творчого процесу.

У цьому контексті поставлено акцент на філософських ідеях І. Франка, який за декілька років до написання З. Фройдом «Глумачення сновидінь» звернув увагу на необхідність вивчення «сонних візій» та поетичної творчості як матеріалу для дослідження «нижньої свідомості». Він приходить до висновку, що крім свідомого «Я», кожній людині притаманно інше «Я», яке володіє окремою пам'яттю та сприйняттям і визначає психічну індивідуальність людини. І. Франко застосовує поняття «верхньої» та «нижньої» свідомості.

І. Франко розглядає нижню свідомість як приховану частину особистості, що зберігає недоступні для верхньої свідомості враження, почуття та бажання, які навіть у витісненому стані не припиняють впливати на її поведінку та емоції. Лише у певні моменти елементи нижнього шару свідомості можуть несподівано «вирватись» у верхню свідомість. Підкреслено, що згідно поглядів І. Франка, усе, що ми називаємо вихованням і завдяки чому засвоюємо тисячолітню культуру людського роду, пройшовши верхній шар свідомості, «тоне у глибокій криниці нашої душі» і там продовжує функціонувати, впливаючи на судження людини. Нижня свідомість керує діяльністю особистості, впливає на виникнення упередженості, залишаючись сильнішою за усі контраргументи розуму. У роботі констатується, що розуміння взаємодії глибинних складових елементів особистості за І. Франко, відповідає теоретичному опису моделі психічного апарату З. Фрейда.

Проводиться порівняльний аналіз ключових положень психоаналітичної теорії щодо феномену несвідомого та його ролі у процесі творення мистецтва та індуктивної естетики І. Франка. Підкреслено, що здійснений компаративний аналіз праць І. Франка та З. Фрейда виявив наявність автономних та водночас подібних поглядів на природу художньої творчості, зокрема стосовно подібності природи сонної та поетичної фантазії, підсвідомого як джерела натхнення, феномену прекрасного у естетиці, врахування особливостей особистості митця у аналізі художнього твору, впливу мистецтва на суспільство, специфіки сприйняття митцем внутрішнього та зовнішнього світів тощо.

Третій розділ «Психоаналітичні аспекти філософської думки України на початку ХХ століття» складається з трьох параграфів та присвячений історико-філософському аналізу українських психоаналітичних досліджень початку ХХ століття.

У параграфі **3.1 «Розвиток теорії З. Фрейда у працях українських вчених-гуманістів початку ХХ століття»** відзначається, що у 1910 – 1920-ті роки в Україні виникає інтерес вітчизняної науки до психоаналізу та до можливостей його практичного застосування. Простежується вплив психоаналітичних ідей на теоретичні школи Одеси, Харкова, Львова, Києва, представники яких на початку ХХ століття не лише пропагували психоаналіз і використовували його на практиці, а й намагалися творчо переосмислити окремі його положення

Підкреслюється, що психоаналітичні ідеї в Україні засвоювалися вже на ґрунті попередніх здобутків українських науковців у суміжних галузях наукових досліджень: філософсько-естетичних, філософсько-лінгвістичних, мистецтвознавчих, етико-психологічних та інших.

У цьому параграфі нами пропонується власна класифікація напрямків розробки психоаналітичних ідей та досліджень початку ХХ століття: загальнотеоретичні (Е. Берглер, М. Вульф, А. Гейманович, Я. Коган, Г. Костельник та інші), медико-психотерапевтичні (І. Аптер, М. Вульф, В. Гаккебуш, А. Гейманович, І. Залдкінд, Я. Калашник, В. Ліхницький та інші), психобіографічні (С. Балей, І. Бірштейн, В. Підмогильний, О. Халецький, І. Хмелєвський, Я. Ярема та інші), культурологічні (Я. Коган, Я. Ярема та інші), фрейд-марксистські (Г. Маліс, М. Перлін, Ю. Юринець та інші), естетичні (С. Гаєвський, Є. Перлін та інші), філософсько-лінгвістичні (О. Білецький, Д. Овсянико-Куликовський, О. Потебня та інші).

Одним із найактуальніших психоаналітичних підходів виявляються психобіографічні дослідження. Відзначається, що у дореволюційній Україні вітчизняні дослідники намагалися презентувати власні психоаналітичні бачення індивідуально-неповторних рис особистості та творчості митців (С. Балей, І. Бірштейн, В. Підмогильний, О. Халецький, І. Хмелєвський, Я. Ярема, та інші).

Відзначається, що українські психоаналітичні розвідки 20-х років характеризується тим, що ідеї З. Фрейда торкалися багатьох галузей тогочасної культури та науки. Так, стаття В. Рижкова «Психоаналіз як система виховання» засвідчила спробу інтеграції психоаналітичних ідей із здобутками педагогіки, ідею синтезу марксизму і фрейдизму презентувала книга дослідника Г. Маліса «Психоаналіз комунізму» (1924). Розглядаються також спроби українських дослідників поєднати психоаналітичні та марксистські ідеї, що також пізніше намагався зробити послідовник австрійського вченого – Е. Фромм.

У ході аналізу теоретичного дискурсу щодо застосування теорії З. Фрейда на теренах філософії та естетики, який мав місце на початку ХХ століття, виявлено відмінні погляди представників різних наукових шкіл. Представники школи О. Потебні зорієнтували свої дослідження у напрямку вивчення феномену мистецтва, у розуміння якого дослідники часто наближаються до психоаналітичних ідей, цитують З. Фрейда, проте зберігають відданість харківській школі О. Потебні.

Студії Д. Овсянико-Куликовського над творчістю Г. Гейне, О. Герцена, Й. Гьоте, О. Пушкіна, А. Чехова написані в основному з критичної позиції, яка поєднує переосмислене потебніанство з психаналітичними поглядами. Д. Овсянико-Куликовський вважає, що письменник творить в першу чергу для самого себе з метою самопізнання, забезпечуючи власні потреби звільнення від певних переживань.

А. Горнфельд, подібно до З. Фрейда, але у власній науковій традиції потебніанської школи також аналізує життя та творчість багатьох обдарованих особистостей – Г. Гейне, М. Гоголя, В. Гюго, Ф. Достоєвського, Ф. Ніцше, О. Пушкіна, Ф. Тютчева та інших російських і зарубіжних митців. Зазначається,

що у розумінні мовної структури, форми, функцій, процесів написання й сприйняття літературних творів А. Горнфельд залишався близьким до поглядів О. Потебні на відміну від одного з його послідовників Т. Райнова, який відмовлявся від радикального психологізму, притаманного, на його думку харківській школі. Він наголошував виключно на філософських питаннях, наполягаючи, що між дійсністю творів та підсвідомими намірами їх авторів часом немає нічого спільного. В цьому питанні від розійшовся у поглядах з О. Потебнею та З. Фройдом, які вважали неможливим розділити творення й створене, тобто об'єктивне та суб'єктивне.

У праці «Знов про Фройдизм та мистецтво», Євген Перлін цілком приєднується до поглядів З. Фрейда щодо природи творчості, доводить наявність психоаналітичних коренів мистецтва та звертає увагу на роль символіки у ньому. Поряд з цим, Є. Перлін критикує пряме перенесення здобутків психоаналізу на трактування соціальних явищ і пропонує власне бачення досліджуваної проблеми та вважає недоцільним інтегрувати фройдизм і марксизм.

З точки зору Миколи Перліна, погляди З. Фрейда на людину та оточення близькі до марксизму, проте аналізуючи розуміння природи психічних явищ індивіда, є утопічними, на думку дослідника, у порівнянні з марксистською соціологією. На відміну від більшості своїх сучасників, М. Перлін та В. Юринець здійснили критику ідей З. Фрейда.

До культурологічних досліджень відноситься праця Я. Когана «Про деякі паралелі лібідіозного розвитку в філогенезі та онтогенезі» (1927). Він проводить паралель між філогенетичним і онтогенетичним розвитком особистості (первісне суспільство – дитина сучасної цивілізації). Автор презентує сутність інфантильно-лібідіозного розвитку, відкритого З. Фройдом, на прикладі вищого рівня онтогенетичного розвитку особистості. Фактично Я. Коган виводить психоаналіз за межі суто медичної і психологічної галузі і доводить, що його основні положення мають культурологічне і суспільне значення.

Також, психоаналітичну проблематику розвивав у своїй творчості доктор філософських наук, релігійний діяч, письменник та публіцист Г. Костельник. Він намагається максимально наблизити свої філософські роздуми до можливості їх практичного застосування – формулювання концепції, яка б сприяла розвитку суспільства, людського духу і пошуку способів його гармонізації з природою. Вчений ставить у центр своїх наукових інтересів вивчення свідомого та несвідомого як важливих детермінант пізнання світу та людини. Г. Костельник пропонує власне оригінальне розуміння структури психіки. Мислитель виділяє наступні структурні елементи: просту свідомість, самосвідомість, поріг свідомості, периферійне поле свідомості, вогнище свідомості, увагу, підсвідомість, несвідомість. Мислитель також торкається ряду проблем, які намагався розв'язувати З. Фройд, зокрема поняття дотепу та іронії, причини помилкових дій, несвідомої природи творчого натхнення, особливості особистості поетичного таланту тощо.

У параграфі зазначено, що погляди вчених-гуманістів щодо застосування теорії З. Фрейда на початку ХХ століття розійшлись. Відзначено наявність відвертої дискусії у наукових журналах, в яких деякі дослідники несхвально оцінили психоаналітичну теорію і вважали недоцільним її розвивати на теренах вітчизняної філософії, а інші – прагнули її творчого переосмислення та практичного застосування.

Параграф 3.2 «Гуманістична традиція психобіографічних досліджень в Україні на початку ХХ століття» присвячений вивченню специфіки психоаналітичних портретів, які були створені на теренах новітньої української естетики. Зазначено, що психобіографії виникли в результаті інтеграції окремих розділів філософії, психології, медицини та інших галузей науки, що сприяє цілісному розумінню специфічного вияву художнього обдарування, дозволяє аналізувати детермінанти тематики творчості, забезпечує увиразнення психічної сутності митця.

В Україні психобіографічні дослідження початку ХХ століття вважаються авторськими концепціями психоаналізу (Б. Бондаренко, Н. Зборовська, Л. Левчук, інші). Вони мають культурологічне значення, оскільки допомагають об'єктивувати життєві обставини та виявити зміст творів митців. Підкреслено, що про гуманістичну спрямованість психоаналітичних досліджень початку ХХ століття в Україні сучасні дослідники наголошували неодноразово.

У параграфі проаналізовані праці І. Бірштейна, В. Підмогильного, І. Хмелєвського та інших.

Праця І. Хмелєвського «Патологічний елемент в особистості і творчості Ф. Ніцше» (1904) являє собою один з перших зразків патографії серед наукових праць українських мислителів і засвідчує початок розвитку психоаналізу у філософській думці на Україні. Слід підкреслити, що автор подає власне оригінальне бачення психічної організації Ф. Ніцше та її вплив на геніальність митця. Кризу філософського мислення Ф. Ніцше дослідник пов'язує не із зовнішніми факторами, а із внутрішнім поштовхом. Він стверджує, що творчість філософа визначали його особистісні риси та пропонує власне пояснення детермінант творчості видатного філософа.

Психоаналіз «Сну Гаршина» (1913) І. Бірштейна засвідчує спробу реалізації психоаналітичних ідей і символів в поєднанні із патографічним дослідженням конкретної особи – письменника В. Гаршина, який закінчив життя самогубством. Дослідження І. Бірштейна засвідчило, що сон фактично ілюструє психологічну сутність життя і є передвісником смерті письменника, який не зумів впоратися із внутрішнім неусвідомлюваним конфліктом, суперечністю між невпевненістю, інфантилізмом і прагненням до влади.

В. Підмогильний у праці «Іван Нечуй-Левицький (спроба психоаналізи творчості)» (1927) вважає особистість письменника І. Нечуя-Левицького яскравою для психоаналітичного дослідження, проте такою, що не має вульгарної сексуальності, яка б могла бути піддана грубому психоаналізу. Ця точка зору В. Підмогильного, на наш погляд, підкреслює гуманістичну спрямованість психобіографів початку ХХ століття, прагнення вибірково ставитись до новітньої психоаналітичної методології з метою їх адаптивного

застосування у ході вивчення особливостей особистості українських митців та їхньої творчості.

Описано філософсько-естетичну та гуманістичну спрямованість психоаналітичних досліджень в Україні, яку сучасні дослідники (Л. Бондаренко, Н. Зборовська, Л. Левчук) вважають особливо актуальною для застосування у сучасних умовах.

Параграф 3.3 «Творчість та особистість Т. Шевченка у психобіографічному дискурсі початку ХХ століття» присвячений аналізу всіх на даний час відомих психобіографічних досліджень особистості та творчості Т. Шевченка початку ХХ століття (С. Балей, О. Халецький, Я. Ярема).

Виявлено фактори, які детермінували прагнення вчених-гуманістів початку ХХ століття, за допомогою новітнього, на той час, психобіографічного методу, поглиблено дослідити особистість та творчість видатного українського поета. Започатковану С. Балеєм традицію психоаналітичної інтерпретації творчості Т. Шевченка у 20-ті роки продовжив професор О. Халецький, 1926 року видав статтю «Психоаналіз особистості і творчості Шевченка», у якій поглиблено аналізуються окремі біографічні факти і творчість митця.

С. Балей, у праці «З психології творчості Шевченка» звернув увагу на різкий перехід від немотивованої радості до гіркої смутку у творчості Т. Шевченка. Натомість С. Балей не міг багато у чому пояснити глибині аспекти психіки поета і тому наголошував на його здатності до містичних переживань. Психоаналітичні висновки С. Балея містять окреслення ролі жінки у творчості Т. Шевченка. Витоки любові до жінок у творчості митця С. Балея вбачає у почуттях усамітнення, безвольності, нудьги, не заспокоєної любовної туги, які переповнювали душу Т. Шевченка, у перенесенні власного «Я» на жіночу постать. Це двоїсте ставлення до жінки, за твердженням С. Балея, є свідченням суперечливих тенденцій психіки поета, вираженням поєднання ідеалізму із реалістичним сприйняттям дійсності. С. Балей наголошував, що ідеалізм і реалізм змагалися між собою в душі поета. Такі його висновки, за нашими спостереженнями, відповідають психоаналітичній концепції З. Фрейда про суперечність принципу реальності і принципу задоволення.

Аналізуючи творчість видатного українського поета Я. Ярема намагається пояснити механізм перетворення образу дійсної неживої матері Т. Шевченка на «фікцію матері», яка тимчасово знаходить своє відображення у снах, мріях, ілюзорних уявленнях письменника. Дослідник підкреслює, що певний час поет намагається реалізувати свої стосунки з рідною померлою матір'ю через сюжети своїх творів, в яких вона постає як праобраз покинутих матерів. Проте з часом, за словами Я. Яреми, цей образ витісняється свідомістю (як самообман) і починає реалізуватись у зміненому вигляді. В результаті чого, згідно з висновками дослідника, в поета «вся сила насильно стриманої колись дитячої любові переливається на Україну». Я. Ярема вважає, що ключовою детермінантою сильного почуття до батьківщини є перенесення любові з образу матері на образ України, яка в його житті така ж бажана, далека, зраджена. З нашої точки зору, мислитель переконаний, що для

Т. Шевченка в його думках та почуттях Україна перетворюється на об'єкт любові, через який поет висловлює всю тугу за своїми нереалізованим стосунками з матір'ю, жалість до себе, як до дитини-сироти, тугу за всім рідним з дитинства, в яке неможливо повернутись і в якому було так добре.

З позиції психоаналізу вивчав творчість Т. Шевченка і одеський дослідник О. Халецький. Його стаття «Психоаналіз особистості та творчості Шевченка» (1926) була надрукована через десять років після того, як у світ вийшла праця С. Балея. Застосовуючи у своєму дослідженні психобіографічну методологію, О. Халецький підкреслює, що психоаналіз творчості не єдиний спосіб вивчення досліджуваної ним теми, проте дозволяє дати вичерпні дані для розуміння художнього таланту. О. Халецький, як і решта психобіографів поета, зосередив свою увагу на дитячих переживаннях Т. Шевченка, з яких, на його думку, виріс талант митця.

За нашими спостереженнями, одеський вчений прагне провести паралелі між відчуттям внутрішньої самотності поета, заглибленням у самого себе від трагедій життя та спробою пережити недоотриману любов матері у сюжетах поем та віршів. Творчість Т. Шевченка О. Халецький розглядає як реалізацію почуттів поета.

У результаті дослідження нами робиться висновок про те, що архетип матері - України поета складається з неусвідомлюваних етнічних складових та з власних вражень особистого життя митця.

ВИСНОВКИ

1. У дисертаційному дослідженні виявлено специфіку розвитку психоаналітичної проблематики в українській філософській думці кінця ХІХ – початку ХХ століття, яка характеризується тим, що асиміляція ідей З. Фрейда відбувалась майже одночасно з розробкою його теорії, на відміну від багатьох інших країн Європи. Визначено, що розвиток психоаналітичних ідей в Україні відрізняється філософсько-естетичним та гуманістичним спрямуванням.

2. Проведений аналіз наукових праць досліджуваного періоду засвідчив, що психоаналітична проблематика в Україні почала розвиватись у дофройдівський період завдяки науково-творчій діяльності О. Потебні та І. Франка. Подальше осмислення та інтерпретація психоаналітичних ідей відбувалась під впливом наукових надбань кінця ХІХ століття в Україні та тривало до середини 1930-х років в галузях філософії, культурології, етики, естетики, педагогіки, мистецтвознавства, медицини, психології.

3. Встановлено, що у своїх роздумах О. Потебня наближається до розуміння таких ключових понять фрейдизму та неофрейдизму як: сублімація, проекція, згущення думки, витіснення, принцип реальності, принцип задоволення, колективне несвідоме тощо. Компаративний аналіз виявив, що погляди О. Потебні та Ж. Лакана близькі у розумінні наявності сугестивного компонента мовлення, мови як живого витвору, слова як символу епосу, мови у філософському значенні, проекції мови, мови як засобу пізнання людини та інших.

4. У ході дисертаційного дослідження з'ясовано, що у філософсько-естетичних роздумах І. Франка наявні незалежні та водночас близькі до психоаналітичних ідеї щодо подібності природи сонної та поетичної фантазії, несвідомого як джерела творчого натхнення, феномену прекрасного у естетиці, впливу мистецтва на формування цінностей суспільства, специфіки сприйняття митцем внутрішнього та зовнішнього світів тощо.

5. У результаті аналізу рідкісних маловідомих та сучасних видань нами розроблена класифікація напрямів досліджень психоаналітичної проблематики кінця XIX – початку XX століть не за науковими школами та регіонами, а за розвитком наукової проблематики, в якій виділені: загальнотеоретичні, медико-психотерапевтичні, психобіографічні, культурологічні, фрейд-марксистські, естетичні, філософсько-лінгвістичні.

6. Визначено, що українські мислителі І. Франко, С. Балея, Г. Костельник та інші, незалежно один від одного підкреслюють важливість врахування здобутків досліджень несвідомої та інстинктивної природи людини, що дає можливість розкривати проблеми людського буття в антропологічній перспективі.

7. Встановлено, що особливе місце у розвитку психоаналітичної проблематики в українській філософській думці початку XX століття займає творчість Г. Костельника, який пропонує власне оригінальне розуміння структури свідомості, аналізує співвідношення інстинктивного та соціально-культурного в людині, досліджує природу сновидіння, поняття дотепу та іронії, причини помилкових дій, джерела творчого натхнення, особливості формування поетичного таланту та інше.

8. Аналіз наукових праць представника Львівсько-Варшавської школи С. Балея дозволяє констатувати, що ідеї несвідомого в його творчості набули самобутнього тлумачення у відповідності з особливостями української культури та філософії. Характерною ознакою його творів є синтез психоаналітичного та філософського підходів до пізнання людини та її внутрішнього світу.

9. Відзначено, що психобіографічні дослідження творчості та особистості Т. Шевченка початку XX століття є коректним аналізом внутрішнього світу митця, який залишається актуальним і сьогодні. В центрі психоаналітичних пошуків постав архетип матері - України, який пояснює природу його любові до батьківщини та складається у поета з характерних для українського етносу складових.

10. Опрацьований матеріал та здобуті науково-теоретичні результати дозволяють зробити висновок про те, що рівень психоаналітичних досліджень в Україні на початку XX століття відповідає світовому та в деяких аспектах його випереджає.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Холоденко Н. В. Вплив естетико-філософських поглядів І. Франко та З. Фрейда на розвиток психобіографічних досліджень в Україні у першій третині ХХ століття / Н. В. Холоденко // Вісник черкаського університету. Серія: Філософія. – Випуск 106. – Черкаси: ЧНУ, 2007. – С. 117 – 124.
2. Холоденко Н. В. Передумови становлення та особливості розвитку психоаналітичної теорії в Україні на початку ХХ століття / Н. В. Холоденко // Науковий вісник чернівецького університету. Серія: Філософія. – Випуск 350 – 351. – Чернівці: «Рута», 2007. – С. 72 –77.
3. Холоденко Н. В. Мова і психоаналіз: філософські аспекти / Н. В. Холоденко // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – Випуск 82. – Київ, Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України, 2009. – С. 44 –53.
4. Холоденко Н. В. Філософські аспекти та витoki психоаналізу /Н. В. Холоденко // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць. – Випуск 87. – Київ, Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України, 2009. – С. 140 –152.
5. Холоденко Н. В. Розвиток психоаналітичних ідей у науковій спадщині Степана Балея / Н. В. Холоденко // Інтелект. Особистість. Цивілізація: Темат. зб. наук. пр. із соц.-філософ. проблем. – Випуск 7. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2009. – С. 219 –226.
6. Холоденко Н. В. Формування та розвиток психоаналітичного літературознавства в Україні в кінці ХІХ- на початку ХХ століття / Н. В. Холоденко // Матеріали ІІІ науково-практичної конференції молодих учених «Методологія сучасних наукових досліджень». – Ч.1. – Харків: ХНПУ, 2006. – С. 73 –74.
7. Холоденко Н. В. Вплив естетико-філософських ідей І. Франка на формування психоаналітичної герменевтики в Україні / Н. В. Холоденко // Науковий вісник університету Львівський Ставропігон. Серія: Психолого-педагогічна. – Випуск 3. – Львів: «Львівський Ставропігон» 2006. – С. 161 – 167.
8. Холоденко Н. В. Психоаналитические идеи в эстетике и психологи творчества И. Франко / Н. В. Холоденко // Вестник научных трудов нижекамского филиала Московского гуманитарно-экономического института. – Казань: ЗАО «Новое знание», 2007. – С. 322–326.
9. Холоденко Н. В. Психоаналітичні ідеї в Україні на початку ХХ століття та їх вплив на формування сучасної нетрадиційної естетики та мистецтвознавства / Н. В. Холоденко // Матеріали міжнародної наукової конференції «Традиція і культура. Вічні цінності в сучасній культурі» (Київ, 6-7 червня 2008р.). – Київ: «Острозька академія», 2008. – С. 47 – 49.

10. Холоденко Н. В. Феномен несвідомого в естетико-філософських роздумах І. Франка / Н. В. Холоденко // Матеріали міжнародної наукової конференції «Традиція і культура. Прекрасне у духовному потенціалі людства» (Київ, 11-12 чеврня 2010р.) – Київ «Острозька академія», 2010. – С. 25 – 27.
11. Холоденко Н. В. Естетико-психоаналітичні дослідження творчості та особистості Т. Шевченка початку ХХ століття / Н. В. Холоденко // Матеріали доповідей та виступів міжнародної наукової конференції студентів аспірантів та молодих учених «Дні науки філософського факультету – 2011» (20-21 квітня 2011р.). – Київ, КНУ, 2011. – С. 68 –70.

АНОТАЦІЇ

Холоденко Н. В. Психоаналітична проблематика в українській філософській думці кінця ХІХ – початку ХХ століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. – Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, – Київ, 2011.

Дисертацію присвячено комплексному історико-філософському дослідженню психоаналітичної проблематики в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століття. В ході аналізу виявлено психоаналітичні ідеї у працях вітчизняних мислителів у дофройдівський період (І. Франко, О. Потебня). Компаративний аналіз їх текстів показав наявність автономних дотичних поглядів З. Фройда та І. Франка, а також О. Потебні та представників неофройдизму (К. Юнг, Ж. Лакан).

Вивчення проблеми ґрунтується на тому, що здійснено цілісний і системний огляд праць всіх наукових центрів України не за школами та регіонам, а за проблематикою наукового пошуку, що дало можливість встановити наявність кола проблем, які потребували вирішення саме шляхом застосування психоаналітичної методології. Запропонована власна класифікація напрямків розробки психоаналітичних досліджень в Україні на початку ХХ століття.

На основі маловідомих матеріалів здійснено цілісний та системний огляд праць з досліджуваної проблеми, що дає можливість повернути вилучені з наукового обігу імена українських дослідників та оцінити їх внесок у розвиток української філософської думки.

Ключові слова: психоаналіз, несвідоме, свідоме, творчість, філософська думка, методологія, пізнання, мова.

Холоденко Н. В. Психоаналитическая проблематика в украинской философской мысли конца ХІХ- начала ХХ столетия – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности – 09.00.05 – история философии. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, – Киев, 2011.

Диссертация посвящена комплексному историко-философскому анализу

развития психоаналитических идей в Украине на рубеже XIX – XX столетий. В результате анализа редких малоизученных материалов нами установлено, что научно-творческая деятельность А. Потебни и И. Франко во многом способствовала ассимиляции теории З. Фрейда на Украине.

Исследование взглядов А. Потебни показало, что психоаналитическая проблематика органично вплетена в его философские взгляды и не является прямым отражением фрейдистской и неорфрейдистской концепций. В своих размышлениях харьковский исследователь приближается к пониманию таких ключевых понятий психоанализа как: сублимация, сгущение мысли, вытеснение, принцип реальности, принцип удовольствия и других.

Компаративный анализ работ А. Потебни и представителей неорфрейдизма (К. Юнга, Ж. Лакана) показал наличие подобных взглядов в понимании речи как основного объекта познания человека и этноса, функций слова, наличия коллективного ядра нации (коллективное бессознательное по К. Юнгу) и другое.

В диссертационном исследовании подчеркивается, что И. Франко один из первых в европейском теоретическом дискурсе поставил на научную основу проблему соотношения сознательного и бессознательного в процессе творчества. Ещё до распространения психоаналитической теории украинский учёный рассматривает сознание как структуру, состоящую из верхнего и нижнего слоев, его понимание устройства человеческой психики, природа творческого акта, источника вдохновения, специфика формирования творческой и сонной фантазии, а также многое другое совпадает с психоаналитической концепцией бессознательного. Нами отмечено наличие сходного комплекса философско-эстетических идей в работах И. Франко и З. Фрейда.

Также отмечено, что психоаналитические исследования начала XX столетия имели философско-эстетическую и гуманистическую направленность, о чем свидетельствует применение психобиографической методологии в анализе личностей украинских классиков и их творчества отечественными поклонниками теории З. Фрейда.

Также в исследовании предложена собственная классификация направлений разработки психоаналитических идей и положений: теоретические (Е. Берглер, М. Вульф, А. Гейманович, Я. Коган, Г. Костельник и другие), медико-психотерапевтические (И. Аптер, В. Гаккебуш, А. Гейманович, И. Залдкинд, Я. Калашник и другие), психобиографические (С. Балей, И. Бирштейн, В. Подмогильный, А. Халецкий, И. Хмелевский и другие), культурологические (Я. Коган, Я. Ярема и другие), фрейд-марксистские (Г. Малис, М. Перлин, Ю. Юринец), эстетические (С. Гаевский, Е. Перлин) философско-лингвистические (О. Билецкий, Д. Овсянико-Куликовский, А. Потебня).

Анализ исследуемой проблемы позволил автору сделать вывод о том, что психоаналитическое движение конца XIX – начала XX столетия в Украине имело свою специфику развития по сравнению с европейским. Это способствовало раскрытию данной темы в контексте синергетического

подхода: понимания того, что рождение принципиально новых концепций, теорий обусловлено потребностью времени и их разработка происходит параллельными путями в различных сферах науки, так как это произошло с формированием психоаналитических идей в Украине, когда их развитие одновременно происходило в философии, культурологии, теории искусства, медицине, психологии и т.п.

Ключевые слова: психоанализ, бессознательное, сознательное, творчество, философская мысль, методология, познание, язык.

Kholodenko N. V. Psychoanalytic issues in Ukraine philosophical thought late XIX - early XX century. – Manuscript.

Dissertation for candidate's degree by speciality 09.00.04 – philosophical anthropology, philosophy of culture. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

The Dissertation is devoted to the complex historical and philosophical study of psychoanalytical issues in Ukraine in the late XIX - early XX centuries. While making analysis we found the presence of psychoanalytical ideas in the native thinkers' writings in the pre-Freud period (I. Franko, O. Potebnya). The comparative analysis revealed the presence of autonomous tangential views of S. Freud, I. Franko and O. Potebnya and neo-Freud representatives (Jung, Jacques Lacan).

The study of the problem is based on the holistic and systematic review of all publications of scientific centers in Ukraine arranged not according to the scientific schools and regions but to the issues of scientific research, making it possible to establish the existence of the range of problems that required their solving by applying psychoanalytical methodology.

We have proposed our own classification of the psychoanalytical research directions in the Ukraine in the early twentieth century.

Based on little known archival materials, a comprehensive systematic review of papers was accomplished, which makes it possible to return the lost names of Ukrainian researchers and rank highly their contribution to the Ukrainian philosophical thought.

Keywords: psychoanalysis, unconscious, conscious, creative, philosophical thought, methodology, cognition, language.